

ADATOK A MAGYAR ERDÉSZETI MUNKÁSMOZGALOM TÖRTÉNETÉHEZ I.

DR. HILLER ISTVÁN

A magyar erdészeti munkásmozgalom csaknem ismeretlen, erdészettörténeti kutatásaink mostoha területének számított. Ebben a tanulmányban megkíséreljük vázolni, hogy milyen volt és hány ágból tevődött össze. A háromrészes írás szól a bányák és kohók szolgálatában álló favágókról, szénégetőkről, fuvarosokról és mozgalmairól. Az ellenállás különleges formáit ismerhetjük meg: a szekérobotot, szökést, igásállat eladást, tömeges küldöttségjárást és kérvényezést. A XIX. század elejétől különösen megélnékelő erdei munkásmozgalmak nyílt munkamegtagadásba, sztrájkokba torkollottak. Az 1848 utáni erdei mozgalmak elsősorban a parasztmozgalmak részeként jelentkeztek. Szükséges tisztázni, hogy mit minősíthetünk „erdészeti munkásmozgalomnak”. A fogalomtisztázás során megkíséreljük szétválasztani a lakossági ellenszegülést, a politikai mozgalmakat és a munkásmozgalmakat. A század második felében az ellenszegülések, bérkövetelések zendülésekbe, „lázításokba” csapnak át, megszaporodnak a jelentések a „rettenetes communisticus merényletekről, alattomos népbújtogatókról”.

Az 1978-ban megjelent „Erdészeti politika” című szakkönyvünk előszava előtt szép mottó szerepel: „A tő mellett dolgozó névtelen erdésznek”. Az ajánlás annál is inkább megindító, mert kifejezi azt a tiszteletet, melyet az erdész megérdemel és azt a megbecsülést is jelzi, amelyet ez a munkásréteg a felszabadulás óta társadalmunk részéről élvezhet. Ebben a munkában — 40 éves jubileumunk kapcsán — azzal foglalkozunk, hogyan élt korábban az erdei munkás, miként ítélték meg, látták erdsőt, maga hogyan küzdött jobb sorsáért, igazáért. Ez a kérdés erdészettörténeti kutatásaink mostoha területének számít. Keveset ismerünk ezekről, mondhatnánk erdészeti munkásmozgalmunk feltáratlan. Lexikonjainkban, segédkönyveinkben alapvető forrásként használt munkáinkban még a fogalomra, a kifejezésre sem bukkantunk. Az adósságból szeretnénk tehát a következőkben valamit törleszteni.

Szakunk azzal dicsekedhet, hogy elsősorban nagyjaink foglalkoztak az „egyszerű erdei munkások” gondjaival, bajaival. *Bedő Albert* írja az Erdészeti Lapokban 1865-ben: „Ha történetesen egy csupán szépirodalmi lapokhoz szokott olvasó veszi a füzetkét kezébe, igen könnyen tehet ily forma kérdést: Ugyan mi érdekesebb lehet az erdei favágókról írni?... Mi azt hisszük, hogy a zöld lombok közt susogó szellő, a mélabús holdvilágos est, a fülemüle dala és a patak csörgése mellett, még a természet ez egyszerű, romlatlan gyermekeiről is lehet pár szót szólni, sőt szakemberekre nézve szerény véleményünk szerint még tán érdekesebb is közölni”. [1]. Azután az írja az erdei favágókról, hogy azok igen szorgalmas munkások, az erdőben egészen elemükben érzik magukat. A krajnai favágók társaságába verődve jelentkeznek munkára, számukra conventiókat, azaz szerződéseket állítanak ki, amelyekben rendszerint élelmiszerek szerepelnek, a kukoricaliszt, szalonna, só, bor és

külön rovatban szerepel a kivett pénzösszeg. Szerszámaikra és a konyhájukba szükséges kis vasüstökre, pár bögrére előleget vehetnek fel. „Az erdész ki a természetnek vagy munkás elődének vetését a lábaihoz terülő gesztekkel aratja, örömmel nézi szorgalmas favágóit, kik a tél fagyos hidegét fel sem véve, egy ingben és szabad mellel készítik azon ölfát [2], melynek szene a salonok és kunyhók télen oly barátságos melegét kölcsönzi.” A felületes szemlélők csak az emberek szerencsétlenségét látják, akik a megélhetés túlterhelt nyomoraival küzdenek és a kimerítő hálátlan keresettel. Ennek ellenére víg kedélyűek. Aki ismeri őket azt is tudja, hogy őszinte jelleműek, nyugodtak és ezt kifejezésük is elárulja. „Azon szerencsétlen bányamunkásokhoz képest, minőket Selmeczen elég alkalmam volt látni, valóságos uraknak mondhatók, mert míg amazok mindenike egy-egy árnyék és pusztult emberi váz, addig az erdei favágók mindenike mind meg annyi élet.” Ugyanakkor a bányász keresete csaknem a fele, munkája nehezebb és egészségételen. Az erdő munkása a szabadban dolgozik és „legnagyobb részt vidoran és ép erővel hasogatja fáját”. Az erdő és a szakma szeretete, a favágók megbecsülése csendül ki a leírásból, de nem hiányzik a szegénység bemutatása sem, amely megkoptatja az erdők idillikus képét. A favágók lakása egyszerű, széllel bélelt kunyhó, melyet hasábokból állítanak össze és amely alatt a tél 20—25 fokú hideg éjszakáit is átvészelik: középen tüzet égetnek.

Ismeretlen az erdészeti munkásmozgalom története

A magyar erdészeti munkásmozgalom lényegében ismeretlen, mintha nem is lett volna. Pedig korai volt, mint például a bányászati-kohászati, de elsősorban paraszti eredetű. A föld birtoklásáért folyó évezredek harc egyik jelentős és lényeges színtere volt az erdő, mert enélkül az egyszerű ember nem tudott élni, de a kiváltságosok sem nélkülözhatték. Ez a tény már egymagában konfliktus veszélyeket jelentett. *Szent István* királyunk bölcs intézkedése volt az *erdőóvó szervezet* létrehozása, amellyel az erdőt és annak munkásait is védeni szándékozott. A *királyi erdőóvók* kiváltságos jogokat élveztek, ezek apáról fiúra szálltak, a kötelezettségekkel együtt. Ez a egyszerűen kialakított szervezet sem tudta azonban kivédeni azokat az ellentmondásokat, amelyeket a fejlődés magában hordozott, sőt újabb veszélyhelyzeteket teremtett.

A magyar erdészeti munkásmozgalom többágú. Mindenütt jelen volt, ahol *parasztmozgalmak* voltak, ahol *bányászok*, *kohászok* lázadoztak, ahol *asztaloslegények*, *ácslegények* igyekeztek sanyarú sorsukon enyhíteni, vagy változtatni. Ide kell sorolnunk azokat a mozgalmakat is, amelyek a *földek felméréseivel* kapcsolatosan bontakoztak ki.

A történetírók egyértelműen megállapították, hogy az engedetlenség a hatóságokkal szemben, a sztrájkok és más lázadások kölcsönös hatást gyakoroltak a parasztság és ipari jellegű foglalkoztatottságukra.

Az 1573. évi Miksa-féle bányarendtartás jogi kérdéseivel kapcsolatban a történetíró (*Mihalovits János* professzorunk) azt írja, hogy a németországi bányaművek vájártságára az ottani parasztlázadások gyakoroltak hatást, így került sor sztrájkyszerű bányamunkás-zavargásokra, erőszakosságokkal tetézve [3]. A XV. század végi munkászavargásoknak is tápot adott a Dózsa-féle parasztlázadás. Az okok mindig ugyanazok voltak, az alacsony, vagy ki nem fizetett jogos bér. „... Ahogyan éhes katonákat nem lehet fegyelembe tartani, úgy az éhes munkásokat sem, mert a gyomornak nincs füle és az éhséget nem lehet megkötni.”

A „bányászjobbágyokról”

Ebben a munkában az erdészeti munkásmozgalmat — témánk jellegénél fogva — elsősorban a bányászati-kohászatiakkal kapcsolatban mutatjuk be, de szeretnénk a kapcsolódásokat, összefüggéseket is jelezni a paraszti mozgalmakkal. A szakirodalom „bányászjobbágyok” kifejezést használ. Ez a kifejezés találónan mutatja az utalt összefonódásokat. E címszó alatt olyan megállapításokkal találkozhatunk, hogy a jobbágy-bányászok munkaidejük nagyobb részét a mezőgazdasági termelésben töltötték, a bánya- és kohómunkát csak mellékesen, a konkrétan adódó szükségleteknek megfelelően végezték. A XVII. század végétől ezek a szükségletek egyre inkább rendszeressé váltak. Itt mindenekelőtt a *favágásról*, *szénégetésről*, *fuvarozásról* volt szó, tehát a bányák és kohók működtetéséhez nélkülözhetetlen, szakképzettséget nem kívánó mellékszolgáltatásokról, amelyek viszont a legnyomasztóbbak és legelviselhetetlenebbek voltak. Ebből is következik, hogy ez a réteg vallotta általában a legradikálisabb nézeteket. A bányák és kohók fejlődésével arányosan nőtt a jobbágylakosság úrbéri ingyenmunkája, amely viszont újra csak élte a társadalmi elégedetlenséget. Ezeket a munkásokat még nem tekinthetjük bérmunkásoknak, mert még távol álltak az ipari proletáriátustól, átmenetet képeztek a jobbágy és a munkás között. Milyen réteg is volt tehát ez pontosabban?! „...Mindnyájan bányászai munkások, szénégetők, favágók, faeresztgetők, szén-, érc- és salakhordók.” Ez a jobbágy-paraszt munkásréteg és robotmunkájuk a feudalizmus felszámolásáig tartotta magát.

Meg kell említenünk azt a lényeges tényt is, hogy a XVIII. század elejétől egyre több *külföldi favágó, szénégető* jön az országba, akik révén ugyancsak erősödik az elégedetlenség.

A bányamunkásság fogalomkörének meghatározásáról a XVI. században és általában az akkori bányászok összetételéről 1983-ban tudományos elemzés jelent meg *Magyar Eszter* kutatásaiból, miszerint — a szakirodalom általános megállapítása alapján — a bányamunkások a bányavárosok nincstelenjei és a ház nélküli városi szellérekéből kerültek ki. A bányamunkások nem csak a szakmunkásokat, azaz a vájárokat foglalták magukba, hanem közejük tartoztak az olvasztók és a zúzómalmok munkásai, a bányaácsok, a kovácsok, a fuvarosok és természetesen a szénégetők és a favágók.

A *bányák körül dolgozók jelentős része az erdőből élt*. Így tehát két kategóriája különböztethető meg a bányamunkásságnak: 1. A bányában dolgozó vájárok, csillések, a kohók olvasztárjai stb. 2. Az erdőgazdálkodásban dolgozó szénégetők, favágók, fuvarosok stb. kategóriája. Bár a bányászatban ezek a kategóriák élesen elkülönültek, elsősorban a megyei adóösszeírók előtt a bányavárosok ezeket tudatosan elmosták. Nem lehet tehát számszerűen kimutatni, hogy a bányamunkások mekkora hányada élt az erdőből. Mint ahogy azt sem lehet pontosan megállapítani, hogy a jelentős 1526. évi Garammenti bányászfelkelésben a két kategória milyen számszerű összetételben szerepelt. Egyes adatok szerint ebben a felkelésben mintegy 4000 ember vett részt. Újabb megállapítások szerint ez a szám túl magasnak látszik és csak úgy képzelhető el, ha ebben szerepeltek a Garammenti városok bánya körül dolgozó munkásai is, azaz a vájárok, a kohászok, a szénégetők és még azok az alkalmi munkások is, akik utat építettek az erdőben a faszállításhoz.

Besztercebányán maradtak fenn olyan adatok, amelyek a vájárok és más bányamunkások arányára adnak felvilágosítást. Ezek alapján a segédmunkások (szénégetők, favágók stb.) száma legalább kétszerese volt a vájároknak. *A munkásmozgalmakban is ez az arány lehetséges.*

A *Miksa-féle erdő- és bányarendtartások* (1565, 1571, 1573). Ezek nagyon határozott fogalmazásúak voltak. Minden, a munkásbiztosítás hatáskörén kívül eső gyülekezés, egyesülés, szervezkedés tilos volt, nehogy ilyenek veszélyeztessék a „társadalmi békét, nyugalmat és az üzemi élet fegyelmét”. Ha azonban az elégedetlenség „békés alakban” jutott kifejezésre, ezeket a gyűléseket a hatóságok nem akadályozták meg.

Miután a kizsákmányolási formák, a kizsákmányolók és hatásuk hasonlóak voltak minden kizsákmányolt rétegre, a bányászok, erdészek, favágók, szénégetők, fa- és sószállítók védekező együttműködése, tiltakozása a spontaneitás időszakától egészen a tudatos szervezettségű ellenállásokig közösen jelentkezett, egymásba kapcsolódott vagy éppen kölcsönösen hatott.

Tömeges küldöttségjárás és kérvényezés mint ellenállási forma

Amikor a XVIII. század második felében rohamosan *emelkedett a kohók faigénye*, ezzel arányosan nőtt a favágókra eső őlfamennyiség kitermelésének és szállításának kényszere. Óriási megterhelést jelentett ez a családok számára. A Nagy- és Kisaranyos, Bisztra és más uradalmi községek 1779. évi felségkérvényében az is szerepelt, hogy a zalatnai kohóhoz az eddigi 800 öl fa helyett 3000-et kell szállítaniok, az ezért kapott pénz kevés, mivel a kohótól távoli erdőkben dolgoznak, egy öl fa kitermelése 9 napot is igénybe vesz, a favágásra egyszerre 200—240 embert is kivezényelnek stb. Így élni már nem lehet! Az említett kölcsönhatásokat, kapcsolódásokat mutatja, hogy amikor megérkezett a bizottság a panaszok kivizsgálására, a bányászparasztok ezeket még megtoldották bányászati vonatkozásokkal. Mivel a terhek nem csökkentek, a helyzet nem változott, a tiltakozás különböző formái jelentkeztek, *a robotmunkát rosszul végezték, szabotálták a szekérrobotot* azzal is, hogy *eladták az igásállatokat*. Elterjedt ellenállási forma lett a *szökés*. Különös és érdekes ellenállási forma volt a *tömeges küldöttségjárás és kérvényezés*. Ez olyan méreteket öltött, hogy az Udvari Kamara 1767. május 18-án elrendelte, hogy nem szabad panaszokat összeállítani és elküldeni a császárhoz, sem pedig küldöttségeket meneszteni. Ezek kezdeményezői „...lázitóknak fognak minősítettetni, a közrend kártevőinek és megzavaróinak, s mint ilyenek nagyon érzékenyen fognak megbüntettetni”.

Sztrájkok, deresre húzás

Az említett növekvő faigény egyre több munkáskezet követelt. Az uradalmak azt a megoldást választották, hogy *kiszorították a parasztokat az erdőhasználatból*, erdősítés címen *megfosztották őket az irtványföldről*, korlátlan mennyiségben növelték a robotot, az érchordáson kívül elviselhetetlen mennyiségű *ölfá készítésére és fahordásra kényszerítették őket*. Mindez végül is *1819 októberében Erdélyben nyílt munkamegtagadáshoz vezetett*. Az akciót a bucsumiak kezdeményezték, de a munka- és szolgálatmegtagadás hamarosan átterjedt Kerpenyesre és Abrudfalvára. A katonaság bevetése sem oldotta meg a kérdést, mert egy évvel később az erdei munkások kizsákmányolás elleni harca a zalatnai fémkohók munkásainál folytatódott. *1837-ben nagy-szabású erdei munkásmozgalomra került sor ezen a területen*. Ennek okát korábban kell keresnünk. 1824-ben egy császári határozat formailag biztosította a zalatnai uradalom bányászainak, illetve *Bucsum, Abrudfalva és Kerpenyes* községek lakóinak, hogy kiváltságaik megmaradjanak. Jogaikat azonban nem tudták érvényre juttatni, sőt kizsákmányolásuk fokozódott. A kerpenyesiek panaszlevele szerint 1832-ben az abrudbányai aranyváltóház szá-

mára az addigi évi 20 öl fa helyett 58 ölet kellett szállítaniok és az erdők használatától is eltiltották őket. Ugyanígy jártak az abrufalviak és a bucsumiak is. Az abrudfalviaknak az erdőtisztek még a termőföldjeik bekerítéséhez szükséges vesszők vágását is megtiltották. Igazságkereső pereik semmi eredményt nem hoztak.

1837-ben nem láttak más kiutat, követeléseiket nyílt harc útján akarták érvényre juttatni, *beszüntették a robotot, azaz sztrájkba kezdtek*. A hatóságok ismét nem haboztak, katonaságot vetettek be, *a vezetőket deresre húzták, nyomorékká verték*. A mozgalmat ideiglenesen letörték, de végleg nem fojthatták el. A mozgalom élére négy év múlva, 1841-ben egy bátor nő, *Varga Katalin* állt. Minden lehetséges eszközzel harcolt, képviselte a három község lakóinak érdekeit. Többször járt Bécsben, ahol feltárta a kizsákmányolás formáit. Amikor már semmi remény nem maradt, hogy békés eszközökkel célt érjenek el, 1843 májusában ismét megtagadták a robotot, az egyik elvett irtványról elkergették az uradalom kizsákmányolóit és az erdölést a régi szokások szerint, szabadon gyakorolták. Varga Katalin vezetésével leváltották a bucsumi kisbíró, helyébe saját emberüket állították. A községek lakói kezdték kezükbe venni sorsuk irányítását. Az Erdélyi Főkormánysház, a vármegye, az uradalom és az egyház pillanatnyilag tehetetlen volt, de nem tűrhette legyőzetését. Varga Katalint törbe csalták, elfogták és a lefejezett mozgalmat kíméletlenül letörték [4].

[1] Bedő Albert: Erdei favágók. Erdészeti Lapok, 1865. p. 265—271.

[2] 1 hosszú öl = 3,41 m³, 1 rövid öl = 2,842 m³.

[3] Mihálovits János: Munkásjog az 1573. évi Miksa-féle bányarendtartásban. Bányászati Közhírségi Lapok. 1914.

[4] Részletekben lásd: Vajda Lajos: Erdélyi bányák, kohók, emberek, századok, Gazdaság-, társadalom- és munkásmozgalom-történet a XVIII század második felétől 1918-ig. Bukarest, 1981. Politikai Könyvkiadó. 44—47, 48—49, 50—51, 58—59, 84—85, 98—99, 108—109, 113—114, 223, 225, 251.

(Folytatás a 319. oldalról.)

üzemileg alkalmazott változatoknál vagy populációknál statisztikailag igazoltan értékesebb és ezért természetesen indokolt. Ez csak akkor válik az erdőművelő számára meggyőzővé, ha a *Mátyás Csaba* által írt 2. (*A genetikai változékonyság szerepe az erdei ökoszisztémákban*) és 3. fejezetet (*Erdészeti fajtakísérletek létesítése és értékelése*) át-tanulmányozza, továbbá meggyőződésévé válik, hogy a fajok genetikai rendszerét, alkalmazkodási stratégiáját ismernie kell, amikor szelekciós munkája során a populációk változékonyságába beavatkozik. A továbbszaporításra elsősorban érdemes magtermelő állományok kiválasztása, genetikai értékük összehasonlítása és értékelése, a szaporítóanyag-ellátási körzetek kijelölése is csak genetikai alapon oldható meg.

A 4. (*A fajták és a szaporítóanyagok minősítése és forgalmazása*) és az 5. hézagpótló fejezetet (*Nemesített magtermelés*) is Mátyás Cs. írta, ill. utóbbi fejezetben belül a magtermelő állományok kezeléséről mint úttörő, *Mátyás Vilmos* ad több évtizedes tapasztalatot jól sűrítő összefoglalást. Az anyag mintegy 70%-át író Mátyás Cs. többi munkatársait is jól választotta meg, hiszen a 6. fejezetben (*Vegetatív szaporítás*) a vegetatív szaporítás élettani és genetikai alapjairól, a hajtás- és gyökérdugványozásról, a lucfenyő és vörösfenyő dugványozásról *Újváriné Jármay Éva*, a szövettanyozásról *Gergács József*, a nemesített akácfa fajta vegetatív szaporításáról *Keresztési Béla*, a nyárfák, fűzek dugványozásáról *Gaál György* (e fiatal kutatótól is remélhetőleg mind több írást olvasunk majd) ad jó, tömör összefoglalást.

A 7. sz. „*A jelenleg természetbe vonható erdészeti fajták, ill. fajtajelöltek*” című, összesen 55 fajtát tartalmazó táblázatos fejezet *Gergács J.*, *Palotás F.*, *Bujtás Z.* és *Mátyás Cs.* munkája. Ezen belül a nemesített erdészeti fajták szaporítóanyag forrásait öt táblázat teszi áttekinthetővé.

A magam részéről sajnálom, hogy legalább röviden — ha fél ívvel terjedelmesebb lett is volna a mű — nem adtak az államilag minősített, az általános, ill. nyilvántartott próbatermesztésre ajánlott fajtajelöltekről és bejelenett fajtákról rövid botanikai leírást. Ezt a korábbi két kötetben helyesen, fontosnak találták a szerzők.

Dr. Tompa Károly